

Լուսարձակ

ՀԱՄԱՌՕՏ ԱԿՆԱՐԿ ԺԹ. ԳԱՐՈՒՄ ԿԱԼԿԱԹԱՅՈՒՄ ՏՊԱԳՐՈՒԱԾ ՕՐԱՑՈՅՑՆԵՐԻ ՎՐԱՅ

Լ. Գ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ

Հայկական տպագրութիւնը, իր անցած 470 տարուայ (1512-1982 թթ.) երկար ճանապարհով, ունի ուսումնասիրութեան մի ընդարձակ դաշտ, որ ինչքան հետազոտուի, այնքան աւելի կը պարզուի ու կը յստականայ, ու դեռեւս նոր ու չլուսաբանուած երեսներ երեւան կը դան:

Ինչպէս Հայկական այլ գաղութների տպագրութիւններում, այնպէս էլ հնդկահայ տպագրութեան խնդրում, կան մի շարք մութ մնացած կէտեր, որոնք կարիք ունեն պարզաբանման ու լուսաբանման:

Այդ խնդիրներից մէկը, կալկաթայում տպագրուած 19-րդ դարի օրացոյցների ուսումնասիրութիւնն է, որ կարօտ է աւելի լուսաբանման:

Այս մասին թէեւ ցարդ մի քանի անգամ գրուել է, բայց մինչեւ այժմ էլ, լրիւ ու անհրաժեշտ ձեւով չի պարզաբանուել, եւ յոյս ունենք որ այս ակնարկով հնարաւոր կը լինի մի փոքր աւելի տեղեկութիւններ տալ հարցի մասին:

Կալկաթայի Մարդասիրական ձեմարանը, ըստ Գ. Զարբհանալեանի, 1816 թ.ից, սկսել է օրացոյց հրատարակել, որը տեւել է չուրջ կէս դար: Բայց քանի որ Մարդասիրական ձեմարանը հիմնուել է 1821 թ.ին, ուստի՝ ըստ ոմանց, չէր կարող դրանից առաջ օրացոյց հրատարակել: Այս առթիւ Գ. Զարբհանալեանը գրում է. «Ի կալկաթա Հնդկաց, Մարդասիրական ձեմարանի տպարանէն հրատարակուած են օրացոյցք 1816 թուականէն 'ի 1873. թէպէտեւ վերջի տարիները ընդհատութեամբ»¹:

1. Գ. Զարբհանալեան, Հայկական Մատենագիտութիւն, Վեներտիկ, 1883, էջ 725:

Հայկ Դաւթեանը իր ընդարձակ աշխատասիրութեան մէջ² խօսելով այդ մասին, նոյն կասկածն է յայտնում, իսկ Ժիրայր Դանիէլեանը՝ իր «Հայ Պարբերական Մամուլի Հարցեր»³ շահեկան յօդուածում աւելի հանգամանօրէն անդրադառնալով այդ օրացոյցներին ու դրանց տպագրութեանց, աւելի է լուսարանում, եւ տալիս Կիլիկիոյ Կաթողիկոսարանի մատենադարանի մէջ եղած օրացոյցների ցանկը՝ թուով 11 օրինակ, որոնք մէջ ընդ մէջ, սկսւում են 1824 թ.ով եւ հասնում մինչեւ 1857 թ.:

Հայկ Խաչատրեանը իր «Հայկական Օրացոյցների եւ Տարեցոյցների Մատենադիտութիւն 1513-1973» (Երեւան, 1976) աշխատութեան մէջ, հետեւելով մինչ այժմ եղած աղբիւրներին, Կալիաթայում տպագրուած օրացոյցների սկիզբը դնում է 1816 թ., իսկ վերջը՝ 1874 թ., եւ այդ բոլորը համարելով տպուած Մարդասիրական Ճեմարանի տպարանում:

Որպէս լուսարանութիւն եւ ամբողջացում վերոյիշեալ կարծիքների ու յօդուած-դրութիւնների, Նոր Զուղայի վանքի գրադարան-մատենադարանում եղած օրացոյցների հիման վրայ, ստորեւ պէտք է աշխատենք աւելի մօտենալ իրականութեան եւ պարզել մի քանի մութ մնացած կէտեր:

Սուրբ Ամենափրկիչ վանքի Ս. Ներսէս Ծնորհալի գրադարան-մատենադարանում դտնւում են թուով 21 տարուայ օրացոյցներ, որոնք 19-րդ դարում տպագրուել են Կալիաթայում:

Այս օրացոյցներից մի քանիսը, թուով եօթը, որոնք տպագրուել են 1819-1848 թթ. ու ընթացքում, մենք ներկայացրել ենք «Միոն»ի մէջ հրատարակուած մեր մէկ յօդուածում⁴: Այդ օրացոյցներից 1819 եւ 1820 թուականներինը կազմել է Աւետ Զնթում Աւետեանը, եւ տպագրել իր տպարանում: 1823 թ.ինը կազմել է Մարտիրոս Մկրտչեանը, որ տպագրուել է Օճանասիրելոսանցի տպարանում, իսկ միւսներից երեքը՝ 1826, 1846 եւ 1848 թուականներինը, Մարդասիրական Ճեմարանի տպարանում, եւ մէկը՝ դարձեալ 1846 թ.ին, Արարատեան Ընկերութեան տպարանում՝ փոքրադիր, գրպանի:

Ստորեւ տալիս ենք այդ բոլորի ընդհանուր ցանկը.

1. ՕՐԱՅՈՅՅ... Հաւաքեալ եւ յօրինեալ երկասիրութեամբ Զընթ-

2. Հայկ Դաւթեան, Հայ Գիրքը 1801-1850 թուականներին, Երեւան, 1967, էջ 69:

3. Ժ. Դանիէլեան, Հայ Պարբերական Մամուլի Հարցեր, «Հայկազեան Հայագիտական Հանդէս», Զ. հտր., Պէյրութ, 1977-1978, էջ 312:

4. Լ. Գ. Միմասեան, «Հայ Տպագիր Գիրքը 1801-1850 թթ.» եւ Մի Գանի Նորայայտ Գրքեր, «Միոն» (Երուսաղէմ), 1970, քիւ 1-2, էջ 65-80:

լում Աւետեանին 1819... , ի Կալկաթա, ի սպարանի
Աւետ Զընթլում Աւետեանի, 56 էջ:

2. ՕՐԱՅՈՅՅ ... Հաւաքեալ... (նոյն վերինի նման), 1820 թ., 20 էջ
3. ՕՐԱՅՈՅՅ ամի տեանն 1823⁵, 61 էջ, ի սպ. Օճանասփիւռեան
4. ՅՈՒՅԱԿ Վ. Ա. Տ.⁶ 1826... սպ. Մարդ. ձեմ. 124 էջ
5. ՕՐԱՅՈՅՅ » » » 1846... սպ. Մարդ. ձեմ. 55+1 էջ
6. ՕՐԱՅՈՅՅ » » » 1846, ի սպ. ի Արարտ. Ընկ., 26 էջ
7. ՕՐԱՅՈՅՅ » » » 1848, ի սպ. ի Մարդ. ձեմ., 48+1 էջ
8. ՕՐԱՅՈՅՅ » » » 1853 » » » » 52+1 էջ
9. ՕՐԱՅՈՅՅ » » » 1854 » » » » 52+1 էջ
10. ՕՐԱՅՈՅՅ » » » 1855 » » » » 55+1 էջ
11. ՕՐԱՅՈՅՅ » » » 1856 » » » » 60+1 էջ
12. ՕՐԱՅՈՅՅ » » » 1857 » » » » 60 էջ
13. ՕՐԱՅՈՅՅ » » » 1858 » » » » 51 էջ
14. ՕՐԱՅՈՅՅ » » » 1859 » » » » 49 էջ
15. ՕՐԱՅՈՅՅ » » » 1860 » » » » 45 էջ
16. ՕՐԱՅՈՅՅ » » » 1862 » » » » 45+1 էջ
17. ՕՐԱՅՈՅՅ » » » 1863 » » » » 46 էջ
18. ՕՐԱՅՈՅՅ » » » 1866 » » » » 46 էջ
19. ՕՐԱՅՈՅՅ » » » 1868 » » » » 47 էջ
20. ՕՐԱՅՈՅՅ » » » 1869 » » » » 40 էջ
21. ՕՐԱՅՈՅՅ 1875 թուականին Քրիստոսի⁷ ի սպ. ի Մարդ. ձեմ.,
52+1 էջ:

Ի մի բերելով նոր Զուգայի գրագարան-մատենադարանի (Ն. Զ.) Կիլիկեան Կաթողիկոսարանի մատենադարանի (Կ. Մ.) եւ Երևանի Հանրապետական Գրադարանի (Հ. Գ.) ու Մատենադարանի (Մ.) ունեցած օրացոյցները, կը ստանանք հետեւեալ պատկերը.

1. 1819 թ. Ն. Զ.	8. 1828 թ. Կ. Մ.
2. 1820 թ. Ն. Զ.	9. 1829 թ. Կ. Մ. եւ Մ.
3. 1823 թ. Ն. Զ. եւ Կ. Մ.	10. 1846 թ. Ն. Զ.
4. 1824 թ. Կ. Մ.	11. 1846 թ. Ն. Զ.
5. 1825 թ. Կ. Մ.	12. 1848 թ. Ն. Զ.
6. 1826 թ. Ն. Զ. եւ Կ. Մ.	13. 1849 թ. Կ. Մ.
7. 1827 թ. Կ. Մ. եւ Մ.	14. 1853 թ. Ն. Զ.

5. Սրանց մասին աւելի ընդարձակ տես՝ նոյնը:

6. Վ. Ա. Տ. = Վասն Ամի Տեառն:

7. Սրա ծաւալը միւսներինք փոքր է, գրպանի օրացոյցի չափով՝ 16×10.5 սմ., իսկ միւսներինք՝ 12×7.4 սմ. շարուած փով:

15. 1854 թ. Կ. Մ., ն. Զ. և չ. Գ.	22. 1862 թ. ն. Զ.
16. 1855 թ. Կ. Մ. եւ ն. Զ.	23. 1863 թ. ն. Զ.
17. 1856 թ. Կ. Մ. եւ ն. Զ.	24. 1866 թ. ն. Զ.
18. 1857 թ. Կ. Մ. եւ ն. Զ.	25. 1868 թ. ն. Զ.
19. 1858 թ. ն. Զ.	26. 1869 թ. ն. Զ.
20. 1859 թ. ն. Զ.	27. 1875 թ. ն. Զ.
21. 1860 թ. ն. Զ.	

Այս օրացոյցները իրաւամբ միայն օրացոյց չեն, այլ՝ տարեցոյց: Ոմանց երկրորդ, ոչ օրացոյցային մասը, շատ աւելի ընդարձակ է, քան բուն օրացոյցը, եւ պարունակում են բանաստեղծութիւններ, օգտակար զիտելիքներ, ծննդեան, ամուսնութեան եւ այլ վիճակագրական տեղեկութիւններ, ճառեր, նամակներ, անգլերէն լեզուով յօդուած-դրութիւններ եւ այլն:

1819 թ. ի օրացոյցում (էջ 11) տրուած է նաեւ Օճառասփիւռ Միութեան կազմութեան տեղեկագիրը, ըստ որի, միութիւնը կազմուել է 1815 թ. ի Դեկտ. ի 1-ին, Պոմպէյում: Տրուած է նաեւ միութեան (դրուած է՝ Միաբանութեան, Լ. Մ.) անդամների անունները, դրո հետաքրքրութեան համար բերում ենք ստորեւ.

Մարկոս Մահտեսի Յովսէփեան Աթոռակալ,

Ղուկաս Մահտեսի Յովսէփեան,

Մարտիրոս Մկրտչեան,

Մատթէոս Մահտեսի Յովսէփեան,

Աղազար Յովսէփեան,

Կարապետ Աստուածատրեան: Մասնորդ.

1823 թ. ին Մարտիրոս Մկրտչեանի հրատարակած օրացոյցի մասին, Ժ. Դանիէլեանը իր յօդուածում յիշել է, որ «ցարդ ծանօթ է հայ զիրքի մատենագիտութեան»: Յայտնենք որ դրա մասին դրուած է «Միոն»ի մեր յօդուածում⁸:

Թէեւ այս օրացոյցների թիւը դեռեւս ամբողջացած չէ, բայց ինչպէս Ժ. Դանիէլեանն եւս յիշում է, դրանք միայն օրացոյց չեն, այլ տարեգիրք, որոնց մէջ բաւականին նիւթ կայ Հնդկահայ պատմութեան, գրականութեան ու մշակութային աշխատանքների մասին, որոնցից կարելի է օգտուել զանազան ուսումնասիրութիւնների համար:

Յուսանք, որ մի օր էլ հնարաւոր լինի լրիւ ձեռք բերել այդ օրացոյցները, որոնք կարող են լինել Հնդկաստանի եւ Ս. Էջմիածնի դրադարաններում:

8. Ժ. Դանիէլեան, նշ. աշխ., էջ 315, ծանօթ. 160:

9. Տես՝ Լ. Գ. Միմասեան, նշ. աշխ., էջ 69: